

Den danske krones træforsyning og skovpolitik 1550-1650

af Øjvind Borggreen

Det danske rige var i perioden 1550 - 1650 i vid udstrækning selvforsynende med træ. Men kun ca. halvdelen af det tømmer og brændsel, som staten brugte, havde vokset i det nu-værende Danmark. Resten blev fældet i andre dele af riget, nemlig Skånelandene, Gotland og Norge. Derfor fik skovene i Jylland og på Øerne lov til at svinde ind, uden at der blev grebet til effektive modforholdsregler.

Indledning

Perioden 1550 - 1650 var en svær periode for de danske skove. De var presset fra mange fronter. Efterspørgslen efter tømmer og brændsel var stor, men ikke mindst jorden, de stod på, var i høj kurs til andre formål. Ikke desto mindre ser man først alvorlige indgreb og regulering af skovbruget eller skovbenyttelsen fra 1660 og fremefter.

Man kunne spørge sig selv, om ikke dette pres på skoven allerede medførte mangel i perioden op til 1660. Oplevede f.eks. kronen mangel på træ? Og

hvordan var dens politik på skovbrugsområdet? En undersøgelse af de love, befalinger og andre breve fra den tid, der er optaget i Kancelliets Brevbøger (Kanc brev), kan belyse dette spørgsmål.¹

Skoven går tilbage

Skovene var dengang anderledes end i dag. Mest karakteristisk var de meget varierede, fordi de skulle dække mange forskellige behov. Således var der ingen faste skovbryn og -diger, som vi kender i dag; skoven strakte sig ind på markerne. Ligeledes har noget skov været indhegnet, for at man kunne drive gærdselhugst, mens andet var åbent for kreaturers græsning. Oldensvin har rodet i jorden og sørget for god jord til nye frø, som faldt fra gamle bredkronede oldentræer.

Nogen gange var skoven overhugget, så der var langt imellem ege- og bøgetræerne, men i stedet har der været opvækst af yngre træer og andre træarter, som bonden kunne bruge til sine behov.²

Øjvind Ravn Borggreen (f. 1966), skovbrugsstuderende (forstkandidatstud.) på Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole siden 1987. Hovedopgave, 1992: *Den danske krones skovpolitik 1550 - 1650, på baggrund af centraladministrationens breve og forordninger, som findes udgivet i Kancelliets Brevbøger og Corpus Constitutionem Daniæ.*

Tømmeroplaget ved Københavns Slot. Udsnit af Jan van Wijks kobberstukne prospekt af København fra 1611. Nationalmuseet.

I perioden 1550-1650 gik skoven tilbage både i areal og i kvalitet. Hvor meget vides ikke, da der ikke findes pålidelige oplysninger om arealanvendelse fra denne tid. Men at der er tale om et betydeligt fald, er der nok ingen tvivl om.³

Årsagen var den økonomiske opgang for riget, som først og fremmest skyldtes, at Europa, der i senmiddelalderen hærgedes af pest og krig, nu var ved at komme sig. Det benyttede danske købmænd sig straks af og solgte ud af danske landbrugsprodukter som korn og stude. Der kom derved gang i dansk landbrug, nyt agerland blev indvundet, og græsning opprioriteret. Befolkningstallet steg, hvilket gav behov for mere mad til eget forbrug og mere brændsel til husholdningen.⁴

Jordbesiddernes øgede indtjening resulterede i øget forbrug. Der blev bygget slotte og herregårde som aldrig før (eller siden). "Kongens København" blev udvidet, specielt under Christian IV. Byggeriet krævede, ud over tømmer, kolossale mængder brænde til teglstensproduktion. Og anden industri som glasværker, kemiindustri osv. tog sin del brændsel.

Både Christian IV og Frederik II før ham var tilhængere af en udenrigspolitik, hvor Danmark var centrum i Østersøområdet. Det medførte oprustning og en del krige, især imod Sverige, som krævede tømmer til flåden og fæstninger.⁵ Der var altså alt i alt tale om et enormt forbrug af tømmer, som dog ikke alene har kunne givet denne nedgang i skovareal. Medvirkende var kombinationen af hugst,

agerdyrkning og et øget husdyrbrug. Opvækst af ny skov fik ikke lov at være i fred, og de overdrevsarealer, kreaturerne plejede at gå på, blev inddraget til regulær agerjord.

Det var heller ikke kun arealet, der gik tilbage. Man må regne med, at tilstanden også blev dårligere i form af tyndere skove, hvor der var længere mellem træer af tømmerkvalitet. Endvidere lod den ulovlige hugst af store grene ofte træerne stå, men med stor risiko for rådskader.⁶

Man skulle tro, at et sådant forbrug ville have skabt mangel på træ. Hvis der fandt en betydelig nedgang i skovarealet sted, måtte den få nogen til at råbe vagt i gevær. Og på denne tid burde denne "nogen" være kongen, der var gigantforbruger af råtræ. Men, som det vil vise sig, blev der ikke grebet effektivt ind.

Kilderne

I perioden, der ligger lige før Enevælden, regerede kongen sammen med Danmarks Riges Råd, en forsamling af adelspersoner. Perioden kaldes derfor også "adelsvældets tid", selv om kongen allerede havde udbredt magt, især på det indenrigske område. Landet styredes gennem ét administrativt organ, nemlig kancelliet. Dets opgave var blandt andet at udsende breve fra konge og råd. Det kunne være *åbne breve* til hele riget, såsom love og forordninger, eller til landsdele og landsbyer. Eller det

kunne være *lukkede breve* til enkeltpersoner, f.eks. til kongens lensmænd. Hver gang der udsendtes et sådant brev, blev der principielt indskrevet en kopi i en *kopibog*.⁷ Uddrag af disse kopibøger for årene 1551-1648 er i nyere tid udgivet som "Kancelliets brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold".⁸ Det er denne udgave, der ligger til grund for den foreliggende undersøgelse.

Relevante breve er fundet frem ved at gå igennem hvert enkelt binds (der er i alt 27 bind à gennemsnitlig 825 sider) stikordsregister og søge under relevante stikord. Der skal selvfølgelig tages forbehold m.h.t. usikkerheden ved brevenes kopiering, både af kancelliets medarbejdere i sin tid og under den senere redigering samt under min behandling. Men det er blevet til ca. 2800 breve omhandlende alt fra ordrer på leverancer af tømmer over udstedelse af udførselsforbud til foræringer af vildt til adelsfolks bryllupper.

Den del, der handler om jagt og vildtforvaltning, er imidlertid udeladt, idet netop dette område tidligere er behandlet indgående.⁹ Samtidig må man huske på, at der kun nævnes sager vedrørende kronens egne skove, idet den ikke blandede sig i de private skovejeres aktiviteter.

Var der mangel på træ?

I det følgende vil jeg gennemgå forskellige tendenser i brevbøgerne, der

taler henholdsvis for og imod, at kongen mente, der var mangel på træ (dato i parentes henviser til eksempler på breve i Kanc brev).

Træbesparende foranstaltninger.

Der blev tidligt i perioden udstedt forbud mod at bygge de såkaldte bulhuse (24/12 1577), altså huse helt i træ. Man skulle i stedet bygge bindingsværkshuse med lerklinede vægge. Og man måtte heller ikke grave stolperne ned i jorden, men skulle i stedet placere dem på fundament af sten (28/10 1554). Begrundelsen var simpelthen, at træet holdt for dårligt, og at skovene ikke kunne holde til presset. Dette forbud var dog specielt rettet til det sydlige Jylland. Et andet gennemgående træk var genbrug for at spare byggematerialer. Mest kendt er vel nok gamle kirkesten, der går igen i andre bygninger, men i lige så høj grad blev tømmer genbrugt. For eksempel hedder det i et brev til lensmanden på Ålborghus len, "at vi nådigst har befalet os elskelig Christen Holck, vor mand, råd og embedsmand på vort slot Hald, nogen bygning på slottet der sammesteds at foretage, thi beder vi Eder og ville, at I da lader tilsige de bønder i de herreder, I nådigst i befaling haver, som ligger næst omkring vor købstad Hobro, at tilhjelpe enhver dennem at age og fremføre til fornævnte vort slot Hald af hvis sten og tømmer, som er nederbrudt af det kornhus der sammesteds, så de med første lejlighed muligt er kan fremkomme".¹⁰

En anden måde at spare på var at

bruge substitutter for træ, og her tænkes især på tørv til brændsel, som flere købstæder fik ordre til at grave i stedet for at hugge i skoven (13/1 1577, 29/6 1594, 4/4 1608, 22/7 1645).

Skovbeskyttende foranstaltninger.

Først og fremmest blev det, for at beskytte opvæksten af skov, gentaget i hver eneste reces (større lovsamling), at gedehold var forbudt (19/8 1556, 13/12 1558, m.fl.). Opsynsmænd fik ofte besked på at skyde de geder, de så. Derudover sås de første spæde tegn på, at der skulle graves grøfter og diger eller sættes stendiger i stedet for de gængse risgærder, som krævede en enorm mængde opvækst (28/7 1562). I den forbindelse kom også de første forsøg på at få bønder til at plante piletræer i hegn og skel, ligeledes med henblik på produktion af gærdsel (13/12 1558).

Udvisning og kontrol ved hugst.

Kongen udstedte gang på gang formaninger til sine lensmænd om kun at fælde udgåede og toptørre træer til brændsel og tømmer til bøndernes og eget behov og at lade friske træer stå. For eksempel i et brev til embedsmænd omkring Mariager: "vider, at vi nådigst har bevilget og tilladt, at os elskelig hr. Jørgen Lykke, ridder, vor mand, råd og embedsmand udi Mariager Kloster, må herefter bekomme af vindfælder og fornede træer på Mariager Klosters skove, hvis [= hvad] han behøver til bygning, ildebrand og udi anden måde

til klostrets behov, såvel som og at unde vore og kronens tjenere, hvis de behov have til bygning, ildebrand, gærdsel og i andre måder til nødtørft, hvor det ikke kan være til skovskade. Thi beder vi Eder og befaler, at I med det første begiver Eder på Mariager Klosters skove, gransker, forfarer og udviser, hvad fornævnte hr. Jørgen Lykke uden skovskade kan lade hugge af fornede træer til gærdsel og i andre måder både at bruge til klostrets behov og at unde bønderne [...]”.¹¹

Samtidig optrådte skovrideren som en ny person i skovbruget (1/2 1571, 29/11 1573, 11/1 1576, 2/12 1583, 26/9 1596 m.fl.). Han var primært ansat for jagtens skyld, men blev hurtigt også den øverste myndighed, hvad angik udvisning af træer til hugst. I 1623 hed det blandt andet i en bestalling for Povel Jørgensen som skovrider i Antvorskov Len, at han skulle “have flittig og grangivelig indseende med, at aldeles intet hugges på vore og kronens skove udi fornævnte len uden vores lensmands bevilling, og skal han selv have skovmærket hos sig og dermed udmærke, hvis skovfogden udviser efter lensmandens seddel [...]”.¹²

Skovrideren var kongens kontrollør og havde “skovmærket”, hvormed han stemplede alle tømmerstykker og “legale” stød, så de kunne kendes fra resultatet af ulovlig hugst (21/11 1628, 24/4 1643).

Vedmangel lokalt.

Enkelte eksempler viser direkte akut lokal vedmangel, dvs. mangel på brænde. Der er f.eks. teglværker, som får besked på at skære ned på aktiviteten, da skovene i nærheden bliver ødelagte ved deres virksomhed (13/2 1575, 7/5 1600, 27/4 1625). Eller som i et brev til lensmanden på Skanderborg slot, hvori det påbydes, at teglgården ved Skanderborg skal afskaffes og bygningen lukkes, da skovene blev meget forhugget ved driften (14/10 1623).

Ligeledes overvejedes de indenrigske salpetersyderier sidst i perioden direkte nedlagt for i stedet at importere fra udlandet (21/12 1646, 14/11 1647). Der er også sidst i perioden eksempler på breve, hvori kongen giver bønder nedsættelse i deres vedægter (brændekørsler som hove-ri), fordi skovene ikke kan tåle den kraftige hugst (27/6 1578, 21/3 1624, 3/3 1641).

Forbud imod udførsel af træ.

Der udstedtes ofte forbud mod at udføre tømmer, specielt bygnings- og skibstømmer (22/5 1555, 29/7 1600, 28/10 1641 m.fl.), og den eneste landsdækkende forordning “forbyder alle vore undersætter noget brændevod, tømmer, bord, klapholt, båndstager eller anden tømmerware eller nogen andre forbudte varer at føre ud af riget, men hvem sligt har at sælge, skal det føre til købs her udi riget og intet andet sted.”¹³

De øvrige forbud gjaldt især Halland, Blekinge, Gotland og Bornholm. I et enkelt brev, dog angående Norge, er der direkte tale om frygt for mangel på egnet træ om 10 år. Udførsel af ved er generelt forbudt i hele perioden, og af og til henvises der til brændemangel i købstæder, hvorfor det skal sejles dertil og sælges og ikke udføres af landet (5/6 1560, 2/7 1571). Enkelte undtagelser fra forbudet gives til landsdele, der har haft tilladelse til træhandel fra gammel tid.

Tilladelser til udførsel.

De generelle udførselsforbud måtte imidlertid gentagne gange vige for en tilladelse. I 1638 meddelte kancelliet således, at "vi nådigst har bevilget og tilladt, så og hermed bevilger og tillader os elskelig hr. Kay von Ahlefeldt, ridder, vor mand, fyrstelig hollandsk råd og embedsmand på vort slot Flensborghus, at man på vort land Gulland sig tilforhandle 120 fyrrebjælker, hver enogtyve alen lang, og dem derhen udfører, dog vores told og rettighed uforkrænket forbliver."¹⁴ Her blev tilladelsen givet til en embedsmand, men også købmænd, og i forskellige krisetilfælde endog bønder, fik undertiden træhandel som en ekstra indtægtsmulighed (20/4 1611, 11/9 1645). Disse eksempler giver således indtryk af, at kongen med de generelle forbud først og fremmest ønskede lejlighed til at tage stilling til de enkelte udførsler for at kunne kontrollere eksporten. Altså at sikre sig, at det var venner og ikke fjender, der købte

tømmer. Og så blev der jo også betalt told.

Skovrydning.

"Erik Grubbe, fribrev den forhugne skov antræffende og til pløjejord at opbryde [...] Eftersom du underdanigst lader give tilkende, at skovene som ligger næst ved Havreballegård udi forleden fredstid at være moxen [= næsten] forhugget, hvorfor du underdanigst er begærende at måtte lade rydde pladsen, som fornævnte skov stået haver, og det siden til sædeland under ladegården bruge, eftersom der dog skal være hel ringe avl dertil, da er vi nådigst tilfreds, at du stedet, som fornævnte forhugne skov standet haver, må lade rydde og det siden til sædeland under ladegården til fornævnte Havreballegård bruge, dog at det bønderne, som til fornævnte ladegård plejer at arbejde, ligeligen imellem lægges, så derover ingen klager kommer."¹⁵ Der findes enkelte breve som dette, hvor der direkte gives tilladelse til rydning af hele, mindre skovarealer, for at de kunne tages under plov. Som regel er der dog tale om allerede meget forarmede skove (24/12 1632, 15/10 1641).

Få tyverisager og milde domme.

En type breve, der også er kommet med, er breve angående sager vedrørende ulovlig hugst. Af og til er dommene også nævnt, og man kan danne sig et svagt billede af, hvor alvorligt sådanne sager blev taget (22/7 1556, 29/6 1614, m.fl.). Antallet af breve var imidlertid relativt be-ske-

dent, og man skulle tro, der var flere. De domme, der nævnes, gik ud på at betale bøde eller sidde i fængsel/arbejde på Bremerholm i København. I forhold til andet tyveri var det milde straffe.

Ingen plantningsforsøg og få fredninger af opvækst.

Der var i perioden ingen breve angående tiltag til egentlig skovtilplantning og kun enkelte vage tilløb til indhegning til beskyttelse af opvækst med henblik på, at den skulle vokse op til højskov (1/4 1572, 21/5 1573, 11/6 1576, 7/6 1583, 15/11 1623).

Kongens bekymringer og interesser.

De bekymringer angående skovens tilstand, som kongen gav direkte udtryk for, gjaldt især jagt og oldendrift. For eksempel gennemførtes der i hele perioden omfattende mageskifter mellem konge og adel. Og i de breve desangående, hvoraf det fremgik, at der var tale om skovgods, betragtes godset udelukkende som en del af kongens vildtbane. Det blev altså erhvervet af hensyn til jagten og ikke for at anskaffe ny skov. Ligeledes blev skovriderne som nævnt først og fremmest indsat for at have opsyn med jagten.

Den anden ting, der havde kongens interesse, var svin på olden. Ved lensmandsskifter blev der som standard holdt inspektion af skovene, men det var overvejende for at bedømme deres evne til at opfede svin.

Kun i få tilfælde blev der gjort bemærkninger om skovtilstanden med henblik på tømmertræer i øvrigt, og det var da oftest sidst i perioden efter de mange krige, hvorunder Jylland var besat flere gange. Ligeledes gives der generelt besked til lensmændene om at beskytte og udhugge omkring de store, gode oldentræer, så de kan få plads og lys til at brede sig.

Ingen alvorlig mangel.

Der var altså øjensynlig ingen decideret mangel på tømmer, selv om der udstedes love om at passe bedre på træet. Men godt tømmer var blevet en knap ressource, og derfor måtte det udvises og kontrolleres. Ligeledes opstod der akut lokale mangler på brændeveld i købstæder, ved storforbrugende industrier o.lign. Men når man taler om mangel, må man i høj grad også spørge, *hvad* det var der manglede hvor og hvorfor.

Selvfølgelig var købstæder i under-skud, men træet var muligvis nok i omegnen. Det var måske blot et spørgsmål om fragtproblemer. Det samme gælder træ til tømmer, da hugstpolitikken dengang var meget baseret på, hvad der skulle bruges træ til. Hvis det nævnes i et brev, at den eller den skov ikke havde det skibstømmer, der lige skulle bruges, var det ikke ensbetydende med, at skoven var forhugget. Blot var der ingen træer, der egnede sig til netop den ønskede form for tømmer. Samti-

dig må man konkludere, at der hos kongen ikke kan spores de store bekymringer for mangel på tømmer, mens han brugte megen tid og mange penge på at samle sig store sammenhængende vildtbaner til jagt. Dette gives der eksempelvis klart udtryk for i det følgende brev fra Frederik II til lensmanden på Silkeborg: "Eftersom vor dyrevogter har befundet Henrik Sandberg til Kærsholm at have jaget og bedt [= fanget] dyr på vort og kronens enemærkejendom til en gård, kaldes Møgelum, der udi Silkeborg Len, som vi af os elskelig fru Karen Krabbe, Niels Skeels efterleverske har til magelæg bekommet, og efterdi, at vi med vor og kronens ikke ringe skade har os tilskikket fornævnte gård, så og mere gods af fornævnte fru Karen Krabbe udi fornævnte Silkeborg Len såvel som andetsteds af andre, at vi det ville have til vor en-del- og fredejagt, og os derfor des mere fortrydelig er os sådant at vederfares [...] er vi og ingenlunde til sinds fornævnte Henrik Sandberg det at efterlade."¹⁶

Træforsyningen.

Dette kan betyde, at skovtilstanden i Danmark var stort set, som den skulle være, og at frygten for mangel ikke var reel, idet man havde træer nok at falde tilbage på. Og her kommer vi ind på et væsentligt aspekt. Nemlig at Danmark dengang var meget større, end det er i dag. Som det ses af figur 2, bestod den danske konges lande og riger dengang af det

egentlige Danmark nord for Kongeåen, Norge med flere områder i Midtsverige samt Island, Grønland og Færøerne; mod øst af Skåne, Halland og Blekinge og Bornholm, Gotland og Øsel i Østersøen; og mod syd af Slesvig/Holsten. De blev alle, undtagen Hertugdømmerne, styret af det danske rigsråd og kongen i fællesskab.

Hvilken betydning havde landsdelene uden for det nuværende Danmark for træforsyningen? Kildematerialet indeholder en mængde breve, der byder lensmændene rundt omkring i de andre landsdele at sende tømmer eller ved til brug for kongens aktiviteter. En nærmere analyse af disse befalinger viser sig imidlertid svære at gennemføre, hvis man ville have eksakte mængdeangivelser. En række eksempler på det spænd af forskelligartede ordrer, som findes, vil forklare, hvorfor det ville være helt umuligt.

Et brev med udførlig mængdeangivelse kan f.eks. se sådan ud: "Christen Munk kongelig majestæts befalingsmand på Gulland fik brev at skulle til den bygning på Krogen hid under forskikke dette efterskrevne tømmer og bjælker [...] bjælker 27 alen lang - 50 stykker, spær 20 alen lange og 1 fod tyk på den store ende - 100 stykker, bjælker 12 alen lang, 1 fod tyk på den tykke ende - 80 stykker, spær 17 alen lang - 100 stykker, tømmer til hanebjælker og løsholt - 20 tylvter, stort og småt til at forbin-

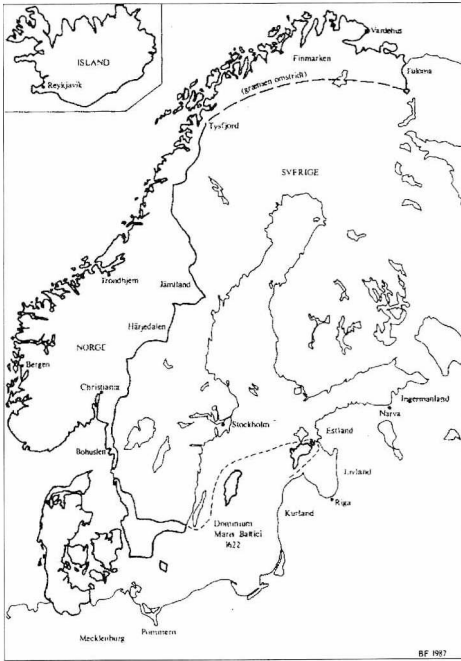

Fig. 2. Det danske monarki ca. 1600.

de sparreværk og til allehånde skille-
rum - nok 2000 lægter.”¹⁷

Ordrene er desværre langt fra altid så detaljerede, således f.eks. når kongen har sluttet kontrakt med en skotsk skibsbygger: “Eftersom os elskelig David Balfour, skibsbygger, indvåner udi Skotland, nu har lovet og tilsagt med allerførste lejlighed udi vort rige Norge at opsætte og til fulde forfærdige et skib, så vidt økser og naver [= bor] sig belanger, som skal være lang udi kølen fyrretyve alen, med tre rader stykker [= kano-
ner] på fordækket med beregnet, så

og med overløb, kobrygge, som skal være “sinckider” [?] for og bag til, fordæk og forkastel, fortøjninger, master og ror.”¹⁸

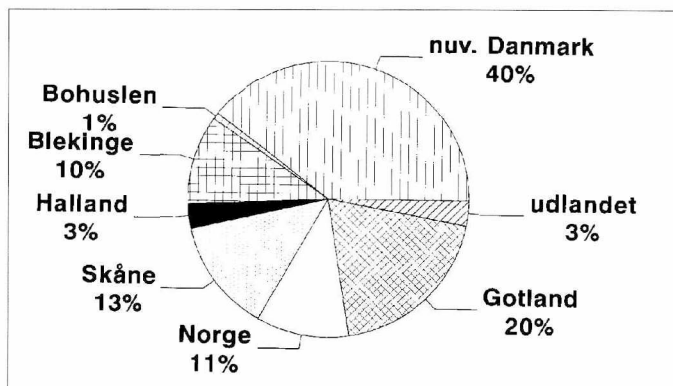
At der er medgået en stor del norsk tømmer, er der ingen tvivl om, men hvor meget? Ligesådan er det med en ordre på træ fra Sølvitsborg i Blekinge, hvortil tømmermanden er sendt for at “han det hus to loft højt og et halvt hundrede bindinger langt skulle ophugge, og som vi siden vil lade hente og på vores slot Frederiksborg at have opsætte.”¹⁹

Der bruges tit også blot enheder som “en skibsladning” (24/4 1622) eller bare et antal træer, f.eks. (9/3 1630) til Skivehus’ reparation: “...10 ege af Silkeborg Skove...”. At sætte sådanne ordrer sammen til samlede mængdeangivelser er åbenlyst meget vanskeligt.

Tømmer.

Heldigvis var der så mange af disse “ordrer” af forskellig slags (ialt 711), at man ved simpel optælling får et godt billede af, hvor træet kom fra. *Figur 3* viser fordelingen af ordrer på modtager-landsdele totalt for hele perioden. Den viser altså, at kun 40% af de ordrer, der blev udsendt, var rettet mod træer, som havde groet i det nuværende Danmark. 20 % kom fra Gotland, 26,5 % fra Skånelandene, og 10,5 % kom fra Norge.

Man kan dele ordrene ud på forskellige sortimenter, altså efter hvilken

Figur 3:
Den geografiske fordeling af
ordrer om træleverancer til
den danske krone 1550-1650.

anvendelse af træet, der var tale om. På den måde kan man danne sig et indtryk af, hvilken type træ, der kom hvorfra. Jeg har opdelt træet i 5 sortimenter: *Skibstømmer* (19% af samtlige 711 ordrer), hvortil hører ordrer på specielle skibsrelaterede trævarer samt hvis det i øvrigt nævnes, at det er til skibsbygning eller til Holmen/Bremerholm. Der er også medregnet ordrer på bygning eller reparation af skibe. *Bygningstømmer* (40% af ordrerne) er alt, hvad der bruges til huse, lader og slotte af lægter, spær, bjælker, stolper, fodstykker osv. samt træ til broer og havne. *Uspecificeret tømmer* (15% af ordrerne) er tømmer, der sandsynligvis var af samme dimensioner som de to foregående, men hvor formålet er ukendt. *Vogn- og skytstræ* (9% af ordrerne) er store ordrer på træ til (eller færdiglavede) arbejdsvogne og træværk til kanoner samt hjul til disse. *Andre trævarer* (17% af ordrerne) er træ til anden anvendelse f.eks. tøndetræ, plankeværk o.lign. Det skal understreges, at der er tale om

antallet af ordrer og ikke om *mængden* af træ, samt at brevene kun dækker kronens rekvisitioner og ikke handel på eksempelvis det baltiske tømmermarked.

Figur 4 viser fordelingen på afsenderområder. Her ses det, at det nuværende Danmarks andel på de to vigtige områder, nemlig skibs- og bygningstømmer, er på næsten 50% af ordrerne. Af skibstømmer fås derudover en stor del fra Norge, Blekinge og Skåne. Bygningstømmer kommer derimod hovedsageligt fra Gotland, og en del fra Norge. Det uspecificerede tømmer fordeler sig ret jævnt mellem landsdelene, idet Danmark selv bidrager med 25%. Af det mellemstore træ til vogne og skyts kommer 3/4 fra Skånelandene og 1/4 fra Danmark selv. Af den sidste del, nemlig andre former for træ, stod det nu-værende Danmark igen kun for 25%, Skånelandene for godt 50% og Gotland for næsten hele resten.

Brændeved.

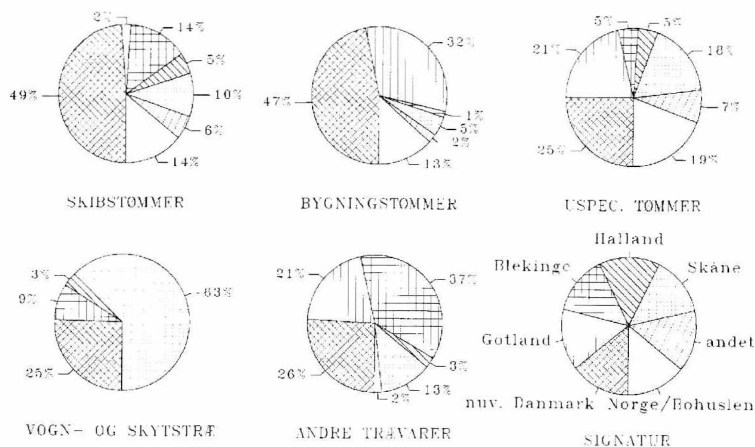
Det er straks vanskeligere umiddelbart at sammentælle ordrer på brændsel til kongens forbrug. Igen er der få breve med egentlige mængdeangivelser, og samtidig er det svært at afgrænse dem til kongens forbrug i København. Noget af det afkrævede træ skulle sælges til folk i staden, andet sendes videre til lensmænd el. lign. Imidlertid blev der d. 30. april 1622 udsendt nye forleningsbreve til alle større len i kongeriget, og i den forbindelse fastsattes den årlige leverance af bl. a. det brændsel, der skulle sendes til København. Disse forleningsbreve har den fordel, at de er samtidige og derfor uafhængige af behovsvariationer, og de giver derfor et vist baggrundsniveau for, hvad lenene kunne levere - eller i det mindste kongens indtryk af denne formåen. Undersøgelsen viser (se tabel 1), at knapt 50 % af kongens brændselsfor-

brug i 1622 dækkedes af landsdelene øst for Øresund.

Riget var selvforsynende

En nedgang i skovarealet inden for det nuværende Danmark kunne altså tages med en vis sindsro. For man fik sit tømmer fra andre steder i riget. Man kunne satse på landbrug i de frugtbare dele af riget, for der var rigeligt med skovrige, kystnære landsdele, der kunne forsyne kronen med træ. En sindsro, der kan være svær at forstå, når man kigger i bakspejlet. For vi ved nu, at Danmark i løbet af årene 1645-60 mistede Skåne, Halland og Blekinge samt Gotland til Sverige, og at det kun med hjælp udefra forblev en stat overhovedet.

I lyset af netop disse landsdeles betydning for kongemagtens forsyning med træ, kan der ingen tvivl være

Figur 4: Den geografiske fordeling af ordremodtagere efter tømmer-sortimenter

Tabel 1: Indforskrevne vedleverancer til København fra danske len iflg. lensbreve 1622	Bulved, læs	Bøgeved, læs	Ved pr. landsdel, rummeter	Bøgekul, læster
<u>Sjælland:</u>				
Antvorskov	2500			
Kalundborg	500			
Nordsjælland	1000			
Roskilde				
Vordingborg	1500			40
Stege	1200			30
Sum	6700		5025	50
				120
<u>Skånelandene:</u>				
Helsingborg	600			20
Malmøhus	2000			50
Christianopel	1000	100		
Sølvitsborg	2000	300		
Halmstad	400			
Laholm	1000			
Varberg	1000			
Sum	8000	400	6900	70
<u>Jylland:</u>				
Kalø	1000			
Koldinghus	1000			
Skanderborg	1500			
Sum	3500		2625	
Sum, ialt	18200	400	-	190
Rummeter, ialt	13650	900	14550	319

om, at Roskildefreden 1658 var et hårdt slag for de danske skove. Pludselig skulle de, sammen med skovene i Norge, levere næsten 50% mere, end de var vant til. Den økonomiske situation muliggjorde nok ikke massiv import udefra, og i forvejen var

skovene presset. De i denne forbindelse nok så omtalte Svenskehugster, der betød ødelæggelse af mange gode skove, var intet imod det slag, det var at tabe den langsigtede leverance af tømmer til skibe og bygning.

Og herefter vækkedes kronens interesse for skovenes tilstand anderledes til live end før. Det ses bl. a. ved, at de første selvstændige skovforordninger udstedtes i 1665 og 1670, og efter et mislykket forsøg på at erobre landene tilbage ved Skånske Krig, kom der endnu flere (1680, 81, 87, 1710, 1733).²⁰ Lovene gjaldt siden 1681, som noget nyt, også for de private skovejere, om hvem intet hidtil havde været nævnt, og de påbød skovpligt, udførselsrestriktioner osv.

Siden blev der eksperimenteret med frøhaver og træplantning, og vildt- og skovtyveriet blev så almindeligt eller alvorligt, at det i 1710 fik sin egen domstol. Senere endnu hidkaldtes von Langen, der i 1760erne indførte moderne skovdyrkningsmetoder, og skovbrugets selvstændige betydning understregedes, da det i 1778 adskilles fra jagten. Endelig banede udskiftning og indhegning af de kgl. skove i Nordsjælland i 1780-88 vejen for det afgørende vendepunkt i de danske skoves historie: Fredskovsforordningen af 1805.

NOTER:

1. Artiklen er et sammendrag af forfatterens hovedopgave i skovhistorie ved skovbrugsstudiet på Landbohøjskolen.
2. Bo Fritzboeger: *Danske skove 1500-1800. En landskabshistorisk undersøgelse*, Landbohistorisk Selskab 1992.
3. Fritzboeger 1992 (se note 2).
4. *Danmarks historie*, red. E. A. Christensen m. fl., Gyldendal, Kbh. 1980, s. 359-555; *Det danske landbrugs historie*, red. C. Bjørn, Landbohistorisk Selskab, bd. 2, Odense 1988.
5. *Danmarks historie*, 1980 (se note 4).
6. Fritzboeger 1992 (se note 2).
7. Frank Jørgensen og Morten Westrup: *Dansk centraladministration i tiden indtil 1848*, Dansk historisk Fællesforening, 1982, s. 11-100.
8. Udgivet af C. F. Bricka m. fl., København 1885 ff.
9. Carl Weismann: *Vildtets og jagtens historie i Danmark*, Kbh, 1931 (repro. 1985).
10. Rigsarkivet, Danske Kancelli (DK) B 81, Jyske Tegnelser 30/6 1604, p. 226 v.
11. DK B 81, Jyske Tegnelser 15/11 1582, p. 341 v.
12. DK B 54, Sjællandske Registre 15/4 1623, p. 350 r.
13. V. A. Secher (udg.): *Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve Danmarks Lovgivning vedkommende 1*, København 1887-88, nr. 115.
14. DK B 78, Jyske Registre 16/2 1638, p. 281 v.
15. DK 81, Jyske Tegnelser 3/4 1647, p. 302 r-v.
16. DK B 81, Jyske Tegnelser 9/1 1584, p. 440 v - 441 r.
17. DK B 57, Sjællandske Tegnelser 25/1 1576, p. 114 v - 115 r.
18. DK B 54, Sjællandske Registre 20/12 1604, p. 495 v.
19. DK B 51, Skånske Tegnelser 28/11 1618, p. 226 r-v.
20. P. Chr. Nielsen: *Kompendium til Skovhistorie 1*, Kgl. Vet.- og Landbohøjskole, Kbh, 1976.